

DOKTORANDSKÉ PŘÍSPĚVKY

Právní rozhovor soudu a stran v civilním procesu

Legal Discussion between the Court
and the Parties in the Civil Procedure

Filip Mazel*

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou právneho rozhovoru soudu a stran v civilním sporném řízení, v rámci kterého by soud měl se stranami probrat věc po skutkové a právní stránce. V příspěvku je analyzována současná česká právní úprava (včetně návrhu věcného záměru civilního řádu soudního) a zejména možnosti inspirace v zahraničních (rakouském a německém) civilních procesech, ve kterých má právní rozhovor (Rechtsgespräch) své pevné místo coby součást materiálního vedení řízení soudem. Příznivé účinky, které může probrání věci s účastníky mít na průběh a výsledek celého řízení, jsou pak demonstrovány skrze funkce, které právní rozhovor v řízení plní.

Klíčová slova

Právní rozhovor; skutková a právní stránka věci; předvídatelnost rozhodnutí; smírné řešení sporu; materiální vedení řízení.

Abstract

The paper handles with the discussion between the court and the parties, in which the factual as well as the legal aspects of the case are discussed. The current Czech legislation including the draft of the New Civil Procedure Code and especially the possibilities of inspiration in the foreign (Austrian and German) civil procedures, in which the legal discussion (Rechtsgespräch) has its firm place as a part of the judicial case management, will be analysed. Benefits for the course and the outcome of the procedure, which the legal discussion can have, are then demonstrated through the functions carried out by the legal discussion.

Keywords

Legal Discussion, Factual and Legal Aspects of the Case; Predictability of Decision; Settlement of the Case, Judicial Case Management.

* Mgr. Filip Mazel, doktorand, Katedra civilního práva procesního, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Ph.D. student, Department of Civil Procedure, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: filip.mazel@gmail.com

Úvod

Materiální vedení civilního řízení sporného se uskutečňuje v průběhu celého procesu a v nejrůznějších podobách. Jejich společným cílem je díky zvýšené úrovni komunikace soudu a stran docílit vydání spravedlivého rozhodnutí, tedy takového rozhodnutí, které odpovídá skutečným hmotněprávním poměrům mezi účastníky¹ (cílem civilního procesu má být ochrana skutečných ohrožených či porušených subjektivních práv a oprávněných zájmů). Jednou z nejvýznamnějších složek materiálního vedení je tzv. probrání věci s účastníky, pro které se v německy mluvících zemích, ve kterých se materiální vedení řízení těší dlouhé tradici, vžil pojem *Rechtsgespräch* (právní rozhovor).

Pojem probrání věci s účastníky zná i český občanský soudní řád, který v ustanovení § 99 odst. 1 věta druhá stanoví, že předseda senátu při pokusu o smír zejména s účastníky věc probere a upozorní je na právní úpravu a na stanoviska Nejvyššího soudu a rozhodnutí uveřejněná ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek týkající se věci. Tato povinnost soudu byla do českého civilního procesu zavedena novelou občanského soudního řádu provedenou zákonem č. 59/2005 Sb. s účinností od 1. 4. 2005. Ačkoliv ji lze považovat za posun směrem k větší otevřenosti soudu vůči stranám sporu, nejedná se, vzhledem k zaměření této činnosti soudu toliko na dosažení smírného vyřešení sporu, o plnohodnotné zakotvení právního rozhovoru, tak jak jej znají vyspělé zahraniční úpravy civilního procesu sporného a jak jej znal i náš civilní proces před přijetím zákona o řízení ve věcech občanskoprávních v roce 1950. Právní rozhovor totiž plní, jak bude rozvedeno dále, mnoho funkcí a nesměřuje pouze k nalezení smíru mezi stranami.

Povinnost probrat se stranami spornou věc pak v současnosti nezakládá ani ustanovení § 118a o. s. ř., ačkoliv účastníci i soudy často dané ustanovení v tomto smyslu interpretují. V praxi má přitom probrání věci s účastníky po skutkové a právní stránce, které se koneckonců mnohdy v českém civilním procesu bez ohledu na absentující a nejednoznačnou právní úpravu úspěšně realizuje (nutno podotknout, že v různých podobách v závislosti na představách toho kterého soudce), enormní význam hned v několika rovinách. Tomuto významu by tak měla odpovídat i právní úprava, která je však stran materiálního vedení řízení značně skoupá a tuto činnost soudu upravuje nedostatečně, když v českém civilním procesu stále převažují zejména soudní poučení a výzvy, které však mnohdy nejsou vhodným prostředkem ke komunikaci soudu a stran, neboť zpravidla účastníky toliko upozorňují na zákonem stanovené následky jejich jednání² a neumožňují dostatečnou interakci subjektů civilního procesu. Ostatně i postup soudu podle § 118a či podle § 43 o. s. ř. je založen pouze na jednostranném poučení či výzvě ze strany soudu. Potenciál, který otevřený rozhovor soudu a stran, jenž je úspěšně zakotven v některých

1 LAUMEN, Hans-Willi. *Das Rechtsgespräch im Zivilprozess*. Köln: Heymann, 1984, s. 78.

2 *Ibid.*, s. 62.

zahraničních civilních procesech (zejména rakouském a německém), skýtá, tak v tuzemsku zůstává v drtivé míře nevyužitý.

Cílem tohoto článku je tedy nastínit možnosti a potenciál otevřeného právního rozhovoru soudu a stran v civilním procesu, a to zejména analýzou jednotlivých jeho funkcí, skrze které výrazným způsobem napomáhá průběhu řízení, tak aby toto bylo efektivnější a zároveň vedlo k vydání spravedlivého rozhodnutí, přičemž pozornost bude věnována tomu, jak k těmto otázkám přistupuje zahraniční (zejména rakouská a německá) právní věda. Lze totiž v obecné rovině souhlasit s Macurem, že další vývoj českého civilního procesu by se měl uskutečňovat formou přizpůsobování právnímu stavu vyspělých zemí, zejména těch, s jejichž historickým vývojem souvisel i vývoj právního řádu v českých zemích³.

1 *Rechtsgespräch* v německé a rakouské úpravě

Povinnost probrat se stranami věc, o které se řízení vede, ukládá soudu procesní úprava civilního sporného řízení v Německu i Rakousku, a to v zásadě velmi obdobným způsobem. Podle § 139 odst. 1 německého ZPO má soud se stranami v potřebné míře probrat věc po skutkové a právní stránce. Podle § 182a rakouského ZPO (zakotveného v rakouském civilním procesu reformou z roku 2002) je pak soud povinen se stranami probrat jejich právní a skutkové přednesy. V obou civilních procesech je právní rozhovor nedílnou součástí materiálního vedení řízení, skrze kterou soud plní svoji upozorňovací povinnost (*Hinweispflicht*) a dotazovací povinnost (*Fragepflicht*).

Materiální vedení civilního řízení, které ve své podstatě znamená zvýšenou aktivitu soudu směrem ke stranám, slouží vedle docílení správného a spravedlivého rozhodnutí (viz výše) i naplnění práva účastníků na přístup k soudu [na soudní slyšení (*Anspruch auf rechtliches Gehör*)] coby jedné ze složek práva na spravedlivý proces a je jeho pevnou součástí⁴. Probrat věc s účastníky je tak soud povinen bez ohledu na to, zda jsou strany zastoupeny advokátem⁵.

2 Skutková a právní stránka věci

Úprava německého i rakouského civilního řízení sporného výslovně požaduje, aby soud se stranami spornou věc probral po skutkové i právní stránce. Pod těmito pojmy je podle předního německého procesualisty Leipolda třeba rozumět ty skutkové a právní

³ MACUR, Josef. *Zásada projednací v civilním soudním řízení*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 220.

⁴ FRITSCH, Jörg. § 139. Materielle Prozessleitung. In: KRÜGER, Wolfgang a kol. *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung: ZPO Band 1: § 1–354*. 5. vyd. München: C. H. Beck, 2016, marg. č. 2.

⁵ PRÜTTING, Hanns. § 139. Materielle Prozessleitung. In: PRÜTTING, Hanns, Markus GEHRLEIN a kol. *ZPO. Kommentar*. 10. vyd. Köln: Luchterhand, 2018, s. 640.

vztahy, které strany učinily předmětem žaloby (předmětem sporu)⁶. Právní rozhovor (*Rechtsgespräch*) se tak neomezuje, jak by se podle názvu tohoto institutu mohlo zdát, pouze čistě na otázky právní, nýbrž nutně zahrnuje i skutkovou stránku věci, kterou lze od právních otázek jen stěží oddělit.⁷

Z hlediska skutkového má soud se stranami rozebrat, jaká skutková tvrzení byla učiněna, jak je jim třeba jednotlivě rozumět a ve kterých bodech strany ta která tvrzení protistrany popírají; poté je třeba vyjasnit, jaké důkazy účastníci k prokázání jednotlivých sporných skutečností předkládají.⁸

Rozhovor o skutkových otázkách by nebyl možný bez současného dialogu zahrnujícího právní otázky, neboť posouzení, která skutková tvrzení budou pro soud při jeho rozhodování podstatná, je možné pouze tehdy, je-li postaveno najisto (alespoň v dané fázi řízení), podle jaké právní normy hodlá soud právní vztah mezi stranami posuzovat [nároková (základní) právní norma]⁹, resp. jaké protinormy uplatněné protistranou přichází vůči nárokové (základní) právní normě v úvahu¹⁰ – podrobně viz níže. Z této perspektivy je tedy právní a skutkovou stránku věci nutno nahlížet jako spojené nádoby a právní rozhovor tak musí akcentovat obě tyto části.

3 Funkce právního rozhovoru

Probrání věci s účastníky plní v německy mluvících zemích hned několik funkcí, jejichž společným cílem je pozitivně ovlivnit průběh procesu a jeho výsledek.

6 LEIPOLD, Dieter. § 139. Materielle Prozessleitung. In: STEIN, Friedrich, Martin JONAS a kol. *Kommentar zur Zivilprozessordnung. Band 3, § 128–252*. 22. vyd. Tübingen: Mohr Siebeck, 2005, s. 245.

7 STADLER, Astrid. § 139. Materielle Prozessleitung. In: MUSIELAK, Hans-Joachim, Wolfgang VOIT a kol. *Zivilprozessordnung: ZPO*. 15. vyd. München: Verlag Franz Vahlen, 2018, marg. č. 17.

8 LEIPOLD, 2005, op. cit., s. 246.

9 V této souvislosti je namíste připomenout teorii analýzy norem německého procesualisty L. Rosenberga, která vychází z principu stavby norem, který je dán vzájemným postavením tzv. základní normy a protinormy. Základní norma zakládá určitý právní nárok či právo. Protinorma se pak vyznačuje tím, že působí ve dvojnásobném směru proti normě základní – buď zabráňuje vzniku účinků základní normy, takže tyto její účinky se vůbec nemohou uplatnit a právní výsledek jejího působení nenastane, nebo nastane situace, kdy protinorma uplatní své působení později, takže právo, které vzniklo a uplatnilo se jako účinky normy základní, bude později působením účinků protinormy zrušeno. K teorii analýzy norem, která má zásadní význam zejména při určení rozložení důkazního břemena, se přihlásil i český Nejvyšší soud v rozsudku ze dne 26. 2. 2013, sp. zn. 22 Cdo 3108/2010, a následně i v některých dalších rozhodnutích (např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 12. 2018, sp. zn. 28 Cdo 3197/2018, nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. 5. 2017, sp. zn. 22 Cdo 372/2017).

10 Srov. RASSI, Jürgen C. T. § 182 und 182a. In: FASCHING, Hans W. a Andreas KONECNY. *Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen. 2. Band/3. Teilband. 3.*, přepracované vyd. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2015, s. 564.

3.1 Pravdivé zjištění skutkového stavu věci

Na prvním místě nutno uvést, že probrání věci s účastníky po skutkové a právní stránce, jakož i celé materiální vedení řízení, má za cíl dosáhnout toho, aby přednesy stran byly natolik úplné a určité, že skrze ně bude možné pravdivě a úplně zjistit skutkový stav, na jehož základě bude soud rozhodovat. Pouze na základě pravdivě zjištěného skutkového stavu věci je totiž možné vydat spravedlivé, tedy hmotnému právu odpovídající, rozhodnutí.¹¹ Na tomto místě je třeba připomenout, že přední čeští i zahraniční teoretici civilního procesu nerozlišují mezi formální a materiální pravdou¹², tak jako k tomu tendují některé názory v tuzemsku (toto rozlišování je však spíše reliktem let minulých), a je tak bez významu diskuze o tom, zda cílem dokazování v civilním sporném řízení je nalezení formální či materiální pravdy. Zjednodušeně řečeno, skutkový stav zjištěný soudem by při respektování kontradiktorní povahy sporného řízení měl co nejvíce odpovídat skutečnému stavu, tak jak se odehrál v objektivní realitě¹³.

Pokud strany ve svých úvodních přednesech předložily neúplná či neurčitá skutková tvrzení (např. v důsledku své neznalosti, liknavosti či odlišného právního náhledu, než jaký zastává soud), či k těmto tvrzením nabídlý nedostatečné důkazy, měly by být v rámci právního rozhovoru usměřňovány a motivovány v tom směru, aby tyto vady svých přednesů napravily a potřebné skutečnosti a důkazy doplnily či upřesnily (substancovaly). V tomto ohledu právní rozhovor připomíná postup soudu podle § 43 a 118a o. s. ř., nutno ovšem dodat, že zahraniční právní úprava (nejen) právního rozhovoru poskytuje soudu daleko větší prostor ke skutečnému a komplexnímu vedení řízení. Postup podle § 43 o. s. ř. má totiž za cíl odstranit jen ty nejzávažnější vady účastnických podání, tak aby tyto mohly být vůbec projednány, a postup podle § 118a o. s. ř. zase přichází v úvahu až tehdy, vyjde-li ten který nedostatek v řízení najevo, k čemuž zpravidla dochází až v závěru dokazování. Právní rozhovor, který se navíc v zahraničí realizuje formou dialogu a nikoliv jen prostřednictvím jednostranných výzev a upozornění, by se tak v zájmu dosažení nejvyššího možného účinku měl odehrát v co nejranější fázi řízení (ideálně již na přípravném jednání).

Z hlediska zjištění pravdivého skutkového stavu, jehož předpokladem je, že stranám je známý okruh rozhodných okolností, jichž se mají jejich skutková tvrzení a důkazní návrhy týkat, je dále zapotřebí, zejména ve složitějších případech, aby soud stranám v rámci právního rozhovoru (zpravidla na počátku řízení, podle potřeby i později) zprostředkoval svůj dosavadní právní náhled na věc¹⁴, či jim alespoň sdělil, které právní otázky

11 Srov. LAUMEN, 1984, op. cit., s. 78–79.

12 LAUMEN, 1984, op. cit., s. 79; MACUR, 1997, op. cit., s. 208 a násl.

13 MACUR, 1997, op. cit., s. 209–210.

14 Shodně LAUMEN, 1984, op. cit., s. 103; RASSI, 2015, op. cit., s. 560.

budou podle jeho názoru hrát roli při rozhodování¹⁵. Pouze takový postup dává stranám možnost, aby mohly úplně a určitě vylíčit skutečnosti podporující jejich procesní stanovisko, popř. aby toto vylíčení (provedené zejména již v žalobě) doplnily nebo upravily. Pokud přichází v úvahu aplikace složitější právní konstrukce, má součástí právního rozhovoru být i upozornění na to, jaké konkrétní skutkové okolnosti se k právnímu posouzení vztahují a která ze stran nese ohledně toho kterého skutkového předpokladu určité právní normy důkazní břemeno.¹⁶ V neposlední řadě může probrání věci přispět zejména v případech nejasných žalobních podání k objasnění toho, čeho se žalující strana ve sporu vlastně domáhá (to platí zvláště u strany nezastoupené). Nutno ovšem zdůraznit, že není úkolem soudu vnášet do řízení nové, stranami neuplatněné nároky, námítky či návrhy – soud by se měl držet předmětu sporu, tak jak byl vymezen v přednesech účastníků.¹⁷ Soud by tak neměl strany pobízet k doplnění či rozšiřování jejich skutkových přednesů¹⁸ – pokud však má být žaloba zamítnuta z důvodu, že žalobce svá tvrzení nedostatečně substancoval (nevedl dostatečně konkrétní skutečnosti podle míry svého břemena substancování¹⁹), je třeba, aby soud žalobce upozornil na nutnost upřesnění určitých skutkových tvrzení.²⁰ Jinými slovy, soud má (zejména) v rámci materiálního vedení řízení dbát o to, aby bylo s oběma stranami zacházeno stejně a aby nevybočil z mezí soudcovské neutrality²¹ [soud dokonce nesmí vzbudit ani zdání zaujatosti (*Anschein der Parteilichkeit*)²²].

Sdělení předběžného právního náhledu soudu však rozhodně neznamená, že by soud měl stranám naznačovat, jak jejich spor rozhodne. Jak již bylo uvedeno výše, soud má v rámci právního rozhovoru dát stranám předběžně najevo, v jakém právním rámci se bude jejich spor odehrávat. Tímto sdělením tak dochází pouze k vymezení okolností (naplňujících znaky nárokové právní normy a případné protinormy), které budou předmětem dokazování. Bez provedení dokazování tvrzených skutečností však lze pouze stěží činit závěry o tom, zda bude žalobce ve sporu úspěšný, či zda se naopak žalovanému podaří prokázat skutkové znaky jemu příznivé protinormy.

Závěrem je na místě zopakovat, že v citovaných právních rádech má soud povinnost věc se stranami probrat bez ohledu na to, zda jsou zastoupené osobou s právním vzděláním;

15 LEIPOLD, 2005, op. cit., s. 246, marg. č. 19.

16 LAUMEN, 1984, op. cit., s. 103; RASSI, 2015, op. cit., s. 561, marg. č. 29.

17 STADLER, 2018, op. cit., marg. č. 5.

18 RASSI, 2015, op. cit., s. 565, marg. č. 44.

19 K substancování skutkových přednesů více viz MACUR, Josef. Substancování skutkových přednesů stran v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*, 1998, roč. 6, č. 9, s. 433 a násled.

20 RASSI, 2015, op. cit., s. 565, marg. č. 44.

21 Srov. LEIPOLD, 2005, op. cit., s. 242.

22 SCHUMACHER, Hubertus. *Richterliche Anleitungspflichten*. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2000, s. 34.

pokud však strana zastoupena je, měl by soud v zájmu urychlení řízení v zásadě komunikovat spíše s právním zástupcem²³. Rovněž není vyloučeno, aby probírání věci s účastníky proběhlo i písemnou formou, ačkoliv na ústním jednání jsou pro dosažení cílů tohoto postupu dány vhodnější podmínky.²⁴

3.2 Koncentrace řízení a program sporu (procesní ekonomie)

S otázkou úplnosti a určitosti skutkových přednesů stran úzce souvisí i další funkce právního rozhovoru, kterou je koncentrace řízení. Nejedná se však o koncentraci řízení v pojetí tuzemského občanského soudního řádu – koncentrace řízení v kontextu právního rozhovoru znamená, že pokud je věc se stranami vhodným způsobem po právní i skutkové stránce projednána, měl by tento postup mimo jiné vyústit ve vymezení okruhu okolností, na jejichž prokázání bude koncentrováno (zaměřeno) důkazní řízení, tak aby toto mohlo proběhnout co nejefektivněji (z hlediska rychlosti a nákladů, neboť prokazován bude pouze nezbytně nutný okruh sporných skutečností). Jak bylo uvedeno v předchozí podkapitole, je zejména nutné vymežit okruh skutkových okolností, které jsou z hlediska skutkových znaků nárokové právní normy (popř. uplatněné protinormy) rozhodné, dále stanovit, které z tvrzených skutečností zůstávají mezi stranami sporné a budou tudíž předmětem dokazování, a v neposlední řadě shrnout důkazy, které budou k prokázání sporných skutečností provedeny.

V německy mluvících zemích se výsledek této přípravy řízení uskutečněné na přípravném jednání označuje jako tzv. program sporu (*Prozessprogramm*²⁵). Tento program stanovuje průběh řízení zejména s ohledem na dokazování. Zahraniční autoři ho označují za jakýsi „jízdni řád“ celého řízení (*Prozessfahrplan*²⁶). Program sporu, který má být vypracován ve spolupráci se stranami, totiž stanovuje, které důkazy a v jakém pořadí budou provedeny, a to i alternativně²⁷. Má-li být v průběhu řízení např. vypracován znalecký posudek, je zapotřebí jej upřesnit a stanovit okruh otázek, na které bude znalec odpovídat.²⁸ Důležitou součástí programu sporu je rovněž stanovení termínů konání jednotlivých jednání, tak aby byly pokud možno eliminovány kolize na straně účastníků a jejich zástupců a aby byla v maximální míře zajištěna jejich přítomnost.²⁹

²³ RASSI, 2015, op. cit., s. 580, marg. č. 77.

²⁴ LAUMEN, 1984, op. cit., s. 65.

²⁵ Termín *Prozessprogramm* se objevuje v ustanovení § 258 odst. 1 bod 4 rakouského ZPO, které ho uvádí jako jeden z požadovaných výsledků přípravného jednání.

²⁶ SIMOTTA, Daphne-Ariane. Das erstinstanzliche Verfahren. In: RECHBERGER, Walter H. a Daphne-Ariane SIMOTTA. *Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts. Erkenntnisverfahren*. 9. vyd. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2017, s. 437.

²⁷ RASSI, 2015, op. cit., s. 582; shodně též SIMOTTA, 2017, op. cit., s. 437.

²⁸ RASSI, 2015, op. cit., s. 582.

²⁹ RASSI, 2015, op. cit., s. 582.

Koncentrace řízení v právě uvedeném smyslu má za následek, že soud je v dalším průběhu řízení oprávněn nepřipustit coby opožděná či zdržující dodatečná tvrzení či důkazní návrhy, pokud je strana mohla do řízení vnést již v rámci právního rozhovoru (na přípravném jednání) a bez rozumného důvodu tak neučinila³⁰. V takovémto pojetí tak není třeba stanovovat nějakou pevnou hranici, po které již strany nemohou (až na výjimky) tvrdit žádné nové skutečnosti a navrhopvat důkazy, jak to činí český o. s. ř. (příčemž samy soudy jsou v tuzemském pojetí často nuceny tuto hranici obcházet neposkytnutím předepsaného poučení podle § 118b o. s. ř.). Naproti tomu se ponechává větší prostor soudu, aby s ohledem na vývoj daného konkrétního procesu sám rozhodl o tom, zda nové skutečnosti a důkazní návrhy připustí, či nikoliv.

Stanovení programu sporu na přípravném jednání vyžaduje bezsporu důkladnou přípravu jak ze strany soudu, tak ze strany účastníků a jejich zástupců. Pokud je však program sporu úspěšně stanoven a řízení je koncentrováno (zaměřeno) na prokázání přesně vymezených skutečností, lze očekávat rychlejší a úspornější průběh celého řízení, přičemž bude limitován prostor pro obstrukce stran. Nutno dodat, že program sporu, tak jak je v zahraniční pojímán, nezavazuje ani soud, ani účastníky, a může být v průběhu řízení podle potřeby v závislosti na vývoji řízení změněn³¹. Stanovení harmonogramu sporu doporučují i Zásady nadnárodního civilního řízení (UNIDROIT), které v čl. 14.3 stanovují, že soud by měl určit pořadí, ve kterém budou vyřešeny jednotlivé otázky, a stanovit harmonogram pro všechny fáze řízení, včetně termínů a lhůt, přičemž tyto instrukce může následně sám revidovat.³²

Lze uzavřít, že právní rozhovor, resp. probrání věci s účastníky, tak jak je v zahraničních právních rádech zakotven, má potenciál vhodným způsobem přispět k efektivitě a rychlému průběhu řízení, přičemž tak činí s citem pro průběh sporu, který může být nepředvídatelný a jenž nelze spoutat stanovením pevné hranice, ze které bude následně nutné učinit řadu výjimek (jako např. průlom do koncentrace řízení při postupu podle § 118a o. s. ř.). V tomto ohledu lze kvitovat, že návrh věcného záměru ČRS počítá v bodě 150 s opuštěním dosavadního pojetí koncentrace řízení a se zavedením koncentrace řízení podle zahraničního vzoru.

3.3 Předvídatelnost řízení a rozhodnutí

Z dosavadního výkladu se podává, že právní rozhovor vedle toho, že dává předpoklady pravdivému zjištění skutkového stavu věci, plní i další neméně důležitou funkci, když

30 RECHBERGER, Walter H. Die Prozessgrundsätze. In: RECHBERGER, Walter H. a Daphne-Ariane SIMOTTA. *Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts. Erkenntnisverfahren*. 9. vyd. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2017, s. 255.

31 SIMOTTA, 2017, op. cit., s. 437.

32 UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure. Dostupné z: <http://www.unidroit.org/instruments/transnational-civil-procedure>

zajišťuje předvídatelnost postupu soudu v řízení a tím i předvídatelnost rozhodnutí, které je na konci řízení vydáno. Předvídatelnost řízení a rozhodnutí je dnes již považována za etablovanou součást práva na spravedlivý proces³³. V tomto smyslu tedy materiální vedení řízení představuje jeden z ústavněprávních rozměrů civilního sporného procesu.

Jak bylo uvedeno výše, v zájmu zajištění úplnosti a určitosti přednesů stran je třeba, aby byly strany seznámeny s tím, které normy hmotného práva [nároková (základní) norma, popř. protinorma] bude soud při právním posouzení věci aplikovat. Není tak např. přípustné, aby soud na základě skutečností zjištěných při dokazování aplikoval protinormu, která brání nastoupení účinků nárokové (základní) normy, spočívající v tom, že žalovaná pohledávka není podle názoru soudu dosud splatná, aniž by tento názor, ke kterému dospěl v průběhu dokazování, předem neprodiskutoval se stranami a nedal jim možnost se k aplikaci protinormy (absence splatnosti pohledávky) vyjádřit a nabídnout nová, potenciálně relevantní skutková tvrzení a důkazy je podporující. Rovněž je třeba, aby soud stranám sdělil, jaké předběžné otázky bude třeba před rozhodnutím ve věci samé vyřešit [např. zda žalobce, který se domáhá vydání bezdůvodného obohacení po uživateli pozemku, vydržel vlastnické právo k tomuto pozemku (pokud samozřejmě žalobce vydržení tvrdí), nebo zda se jedná toliko o poctivého držitele].

K zajištění předvídatelnosti rozhodnutí ve sporném civilním procesu může sloužit mj. právě otevřený rozhovor soudu a stran realizovaný během přípravného jednání, popř. o dílčích otázkách i později podle okolností konkrétního řízení, a to včetně odvolacího a případně i dovolacího řízení³⁴. Tak např. by soud měl strany informovat (alespoň nepřímo) o průběžném vyřešení určité předběžné otázky, od které se bude odvíjet další průběh řízení, resp. okruh dalších okolností, které bude třeba v řízení prokazovat (v opačném případě by strany musely z opatrnosti tvrdit *in eventum* skutečnosti pro všechny v úvahu přicházející varianty průběhu sporu – tento přístup odpovídající eventuálnímu principu³⁵ však byl opuštěn již v 19. století).

Z hlediska zabezpečování předvídatelnosti rozhodnutí je v německém a rakouském civilním procesu významným i požadavek, podle kterého soud nesmí založit své rozhodnutí na právním posouzení, které strany přehlédly, popř. jej nepovažovaly za rozhodné, aniž by je na to upozornil a dal jim možnost k zaujetí stanoviska (srov. § 139 odst. 2 německého ZPO, resp. § 182a věta druhá rakouského ZPO). I v těchto intencích se proto právní rozhovor musí odehrávat, přičemž pokud ke změně v úvahu přicházejícího právního posouzení dojde v průběhu řízení (typicky v důsledku určitých zjištění

33 POSPÍŠIL, Ivo. Čl. 36. Právo na spravedlivý proces. In: WAGNEROVÁ, Eliška a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 728.

34 RASSI, 2015, op. cit., s. 568, marg. č. 50.

35 PANTUŮČEK, Ferdinand. Eventuální princip. In: OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný. Osmý díl*. Praha: J. Otto, 1894, s. 848.

během důkazního řízení), je nutné na to adekvátním způsobem reagovat. Zde se projevuje významná role dialogu v civilním procesu³⁶, která je typická pro právní procesy v zemích s vyspělou právní kulturou. Pokud nejsou uvedené požadavky na předvídatelnost řízení a rozhodnutí splněny, zakládá to závažnou procesní vadu³⁷, což ostatně opakovaně judikovaly i tuzemské vrcholné soudy³⁸.

Podle významného německého procesualisty Laumena je možné snahu vyhnout se překvapivým rozhodnutím úspěšně realizovat pouze za pomoci právního rozhovoru, neboť pouze co nejvčasnější a v průběhu řízení aktualizované předestírání právních hledisek, které jsou podle názoru soudu rozhodné, může stranám umožnit, aby své procesní počínání přizpůsobily aktuálnímu právnímu náhledu soudu.³⁹

Z uvedeného důvodu se jeví nedostatečnou úprava uvedená v ustanovení § 118a odst. 2 o. s. ř., podle kterého má-li předseda senátu za to, že věc je možné po právní stránce posoudit jinak než podle účastníkovy právního názoru, vyzve účastníka, aby v potřebném rozsahu doplnil vyličení rozhodných skutečností. Aplikaci ustanovení § 118a odst. 2 o. s. ř. rovněž výrazně komplikuje skutečnost, že podle § 5 o. s. ř. soudy poskytují účastníkům poučení toliko o jejich procesních právech a povinnostech, což podle některých názorů znamená, že soud nesmí stranám při postupu podle § 118a odst. 2 o. s. ř. sdělit, podle jaké hmotněprávní normy hodlá ve sporu rozhodnout, a měl by se omezit pouze na poučení o tom, jakých rozhodných skutečností by se měly účastníkovy další přednesy týkat.⁴⁰ Navíc, podle převažujícího názoru přichází aplikace postupu podle § 118a odst. 2 o. s. ř. v úvahu pouze tehdy, *jestliže účastníky uvedená tvrzení a navržené (případně nenavržené, ale provedené) důkazy nepostačují k tomu, aby byl objasněn skutkový stav věci z pohledu jiného právního názoru uvažovaného soudem; postačují-li v řízení uskutečněná tvrzení a navržené (či nenavržené, ale provedené) důkazy pro objasnění skutkové stránky věci i při případném jiném právním názoru soudu, není třeba k poučení podle § 118a odst. 2 o. s. ř. přistupovat*⁴¹.

Výše uvedený judikovaný přístup českých soudů svědčí o tom, že strana řízení je v tuzemském civilním procesu chápána stále spíše jako objekt, o jehož právech a povinnostech

36 Srov. RASSI, 2015, op. cit., s. 568, marg. č. 49.

37 Srov. např. RASSI, 2015, op. cit., s. 568, marg. č. 51.

38 Srov. např. náleží Ústavního soudu ze dne 9. 2. 2017, sp. zn. IV. ÚS 216/16, nebo rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 9. 2017, sp. zn. 22 Cdo 3245/2017, publikovaný pod č. 1/2019 Sb. rozh. civ.

39 LAUMEN, 1984, op. cit., s. 119.

40 DRÁPAL, Ljubomír. Příprava jednání a projednání věci samé ve sporném řízení před soudem prvního stupně po novele občanského soudního řádu. *Právní rozhledy*, 2002, roč. 10, č. 5 – mimořádná příloha, s. 19; Obdobně též VRCHA, Pavel. K otázce priznání peněžitého plnění z jiného právního důvodu (např. z bezdůvodného obohacení), než který byl žalobou (skrže tvrzené skutečnosti) uplatněn (např. z uzavřené smlouvy). *Bulletin advokacie*, 2004, roč. 35, č. 2, s. 22.

41 Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. 1. 2018, sp. zn. 22 Cdo 4776/2017-I, obdobně též usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 6. 2003, sp. zn. 21 Cdo 121/2003, nebo usnesení Ústavního soudu ze dne 21. 4. 2009, sp. zn. II. ÚS 652/09.

je rozhodováno, a nikoliv jako jeho plnohodnotný subjekt a partner soudu. V moderním pojetí civilního procesu by však strany měly mít možnost diskutovat se soudem i jednotlivé v úvahu přicházející způsoby hmotněprávního posouzení věci, a to i přesto, že podle názoru soudu to nemůže přinést žádné nové významné skutečnosti⁴². Je proto nutné odmítnout v tuzemské praxi převládající názor, že soud by měl na možnost odlišného právního posouzení upozornit účastníky pouze tehdy, je-li třeba, aby tito předložili nová tvrzení a označili nové důkazy. Povahy civilního procesu naopak vyžaduje otevřený přístup soudu vůči stranám, neboť to jsou právě účastníci, kteří se na soud obracejí s žádostí o poskytnutí ochrany ohroženým nebo porušeným soukromým právům a oprávněným zájmům.

Vzhledem k uvedenému lze konstatovat, že tuzemská úprava a na ni navazující judikatura (zejména k § 118a odst. 2 o. s. ř.) se z hlediska zajištění předvídatelnosti postupu soudu v řízení a jeho rozhodnutí a v komparaci s vyspělými zahraničními úpravami jeví jako problematická, neboť dostatečně nevyužívá potenciál, který pro dosažení předvídatelnosti rozhodnutí otevřený právní rozhovor soudu a stran, resp. materiální vedení řízení jako celek, nabízí.

3.4 Smírné řešení sporu

Otevřený rozhovor soudu a stran plní nezpochybnitelnou funkci i z hlediska možností nalezení smírného řešení sporné věci. Jak již bylo uvedeno, jedná se v současném českém civilním procesu o jediný případ, kdy je za tímto účelem soudu uložena povinnost, aby věc se stranami probral a dokonce je upozornil na stávající judikaturu (§ 99 odst. 1 věta první o. s. ř.). Tuzemský zákonodárce si tak správně uvědomuje roli probrání věci s účastníky z hlediska možností smírného řešení sporu (to bohužel neplatí o potenciálu, který má materiální vedení řízení z hlediska ostatních funkcí, které může v procesu plnit – viz ostatní podkapitoly této části příspěvku). Probrání věci s účastníky za účelem smírného vyřešení sporu předpokládá i návrh věcného záměru ČRS v bodě 122.

Rovněž zahraniční autoři se shodují, že probrání věci po skutkové a právní stránce⁴³ představuje vhodný prostor pro realizaci snahy soudu přimět strany ke smírnému

⁴² Srov. PULKRÁBEK, Zdeněk. Zákaz překvapivého rozhodnutí: Buď – anebo. *Právní rozhledy*, 2019, roč. 27, č. 11, s. 381 a násl., a tam uvedenou zahraniční literaturu. Lze rovněž citovat náleze Ústavního soudu ze dne 6. 2. 2007, sp. zn. II. ÚS 828/06, podle kterého „součástí práva na spravedlivý proces je vytvoření prostoru pro to, aby účastníci řízení mohli účinně uplatňovat námítky a argumenty, které jsou způsobilé ovlivnit rozhodování soudu a s nimiž se soud musí v rozhodnutí náležitě vypořádat“, nebo náleze ze dne 12. 4. 2016, sp. zn. I. ÚS 2315/15, podle kterého „účastníkům řízení by mělo být zřejmé, které otázky jsou pro řešení věci relevantní, ať už jde o otázky skutkové, nebo právní; je třeba jim umožnit, aby se ke všem těmto otázkám mohli vyjádřit a aby mohli účinně uplatnit své argumenty. Je proto nezbytné, aby soud účastníky řízení poučil, pokud hodlá vycházet z jiné právní úpravy či z jiných skutkových zjištění, než mohou účastníci řízení předvídat vzhledem ke dosavadnímu průběhu řízení. Opačný postup je v rozporu s čl. 36 odst. 1 Listiny, který zaručuje spravedlivý proces.“

⁴³ V německém civilním procesu existuje vedle obecné povinnosti probrat se stranami spornou věc (§ 139 odst. 1 věta první ZPO) i zvláštní povinnost učinit tak v rámci pokusu o smír (§ 278 odst. 2 věta 2 ZPO).

urovnání jejich sporu⁴⁴, neboť jde, na rozdíl od prostého soudního poučení, které je ze své povahy jednostranné, o oboustrannou výměnu informací, která umožňuje stranám diskutovat se soudem svá stanoviska⁴⁵.

V této souvislosti je nutno zdůraznit, že v právních kulturách, ve kterých je probrání věci s účastníky (jakož i materiální vedení řízení ze strany soudu jako celek) dlouhodobě zakotveno, lze pozorovat vysoký podíl věcí vyřízených smírem, kdy v např. Rakousku podle údajů z roku 2014 připadalo v řízeních vedených okresními soudy v prvním stupni 1,51 rozsudku na jeden smír a v řízeních vedených krajskými soudy v prvním stupni dokonce pouze 1,23 rozsudku na jeden smír.⁴⁶ I tato statistika potvrzuje, že otevřený přístup soudu vůči účastníkům může zásadním způsobem přispět ke smírnému urovnání sporu.

Otevřený právní rozhovor by měl zahrnovat i probrání procesních rizik, kterým budou strany pravděpodobně čelit, budou-li trvat na tom, aby proces pokračoval a aby o věci autoritativně rozhodl až soud⁴⁷. Tato rizika se týkají zpravidla důkazní situace, která může již na počátku sporu, tedy ještě před provedením důkazního řízení, napovídat o možném výsledku sporu – i z tohoto důvodu je třeba, jak již bylo uvedeno, stranám ozřejmit, které okolnosti bude muset ta která z nich prokázat. Již tato informace může některou ze stran vést k poznání, že se pro ni proces pravděpodobně nebude vyvíjet příznivě, a bude tak motivována k nalezení smírného řešení. Soud by měl na uvedená rizika upozornit strany vždy, tedy i tehdy, jsou-li zastoupené advokátem⁴⁸. Lze však očekávat, že největší význam bude takový postup soudu mít u nezastoupených účastníků, kteří si např. nemusí být vědomi toho, které konkrétní skutečnosti budou muset prokazovat. Při pokusu o smír by pak soud měl prodiskutovat právní i skutkové aspekty, které vyplývají z dosavadního průběhu řízení.⁴⁹

Laumen k otázce nalezení smírného řešení sporu uvádí, že otevřeně vedený právní rozhovor patří k nezbytným předpokladům smírného urovnání sporu, neboť buduje důvěru stran vůči soudu, který se snaží pochopit jimi předestřené argumenty, a podporuje jejich ochotu nalézt kompromis a dále poskytuje stranám informace potřebné k samostatnému rozhodnutí, zda smír podstoupit, či nikoliv. Podstatnou je v tomto ohledu osobní přítomnost stran na ústním jednání.⁵⁰

44 LEIPOLD, 2005, op. cit., s. 245.

45 LAUMEN, 1984, op. cit., s. 64.

46 SARIA, Gerhard. *Der Gerichtliche Vergleich im österreichischen und tschechischen Recht*. Wien: Verlag Österreich, 2018, s. 21.

47 RASSI, 2015, op. cit., s. 563.

48 RASSI, 2015, op. cit., s. 563.

49 LEIPOLD, Dieter. § 278. *Gütliche Streitbeilegung, Güterverhandlung, Vergleich*. In: STEIN, Friedrich, Martin JONAS a kol. *Kommentar zur Zivilprozessordnung. Band 4, § 253–327*. 22. vyd. Tübingen: Mohr Siebeck, 2008, s. 554.

50 LAUMEN, 1984, op. cit., s. 92 a násl.

Zahraníční autoři však rovněž uvádějí, že úsilí soudu o dosažení smírného řešení sporu nesmí vést k takovému tlaku na strany, který by jim fakticky znemožnil provedení dokazování a cestu k autoritativnímu soudnímu rozhodnutí. Leipold v tomto kontextu varuje před smírem dosaženým „jemným násilím“ (*Einigung mit sanfter Gewalt*).⁵¹ Soud dále při svém počínání musí zůstat přísně objektivní a neutrální a neměl by zveličovat procesní rizika, která stranám hrozí, aby je přivedl ke smíru.⁵²

Závěr

Výše uvedený rozbor poukazuje na přínosné stránky právního rozhovoru soudu a stran (probrání věci po skutkové a právní stránce) v civilním sporném řízení. Tato pozitiva se neprojevují jen v oblasti zjišťování skutkového stavu, nýbrž výrazně i v rovině procesní ekonomie (program sporu), dále při zajišťování předvídatelnosti postupu v řízení a rozhodnutí, a v neposlední řadě z hlediska možností smírného řešení sporu. Analýza přitom vychází z názorů právní vědy ze zemí s vyspělou a tradiční úpravou civilního sporného procesu, ve kterých je otázkám souvisejícím s materiálním vedením řízení věnována enormní pozornost jak ze strany teorie, tak i soudní praxe.

Vzhledem k tomu, že v současné době tuzemské občanské soudní řízení počítá s otevřeným probráním sporné věci s účastníky pouze při pokusu soudu o smír (§ 99 odst. 1 věta první o. s. ř.), je nutno konstatovat, že občanský soudní řád dostatečně nevyužívá potenciálu, který tento institut materiálního vedení řízení nabízí. Právní rozhovor totiž nevyžaduje ani postup soudu podle § 118a o. s. ř., který bývá v tuzemsku označován jako základ materiálního vedení řízení. Navíc, existence ustanovení § 5 o. s. ř., jakož i celková nekonceptnost úpravy vedení řízení ze strany soudu, vede k výkladové nejednotě a k existenci různých, často i protichůdných názorů na to, do jaké míry by soud měl strany v rámci vedení řízení usměrňovat.

Lze proto kvitovat, že návrh věcného záměru ČŘS podle zahraničního vzoru výslovně počítá se zavedením plnohodnotného právního rozhovoru (srov. bod 122, 127 písm. c), 137 a 157 návrhu věcného záměru ČŘS). Pokud bude tento institut do českého civilního procesu úspěšně zaveden, pozitivně se to projeví nejen ze shora rozebraných hledisek, nýbrž to zejména prospěje celkovému pojetí civilního procesu, který se tak stane otevřenějším, více demokratickým, založeným spíše na diskuzi soudu a stran coby partnerů než na jednostranném poučování a vyzývání. K těmto cílům by přitom moderní civilní proces měl směřovat.

⁵¹ LEIPOLD, 2008, op. cit., s. 549.

⁵² LEIPOLD, 2008, op. cit., s. 549.